

Anlamak ve Arınmak: Sosyoloji ile Tasavvuf Arasında Köprülerin Kurulması

*¹Mehmet Tayfun Amman

*¹Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye
mtamman@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi: 2017-03-01 Kabul Tarihi: 2017-05-15

Öz

Bu çalışma, sosyoloji ile tasavvuf gibi ilk bakışta ayrışık görünen, biri toplumu ‘anlama’yı amaçlayan, diğeri manevî ‘arınma’yı hedefleyen iki disiplini ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için ‘sosyoloji tasavvufa nasıl uzanabilir’ ve ‘tasavvuf sosyolojiye nasıl yönelebilir’ sorularına cevap aranmış; sonuç olarak ‘modern toplumların eleştirel analizi’ ve ‘tasavvufun toplumsal gerçekliği’ olmak üzere iki yol üzerinden sosyolojinin tasavvufu bağlantı kurabileceği, tasavvufun ise özündeki manevî yönelişin açtığı pencereden topluma bakarak sosyolojik değerlendirmeler yapabileceği ileri sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sosyoloji, tasavvuf, tasavvuf sosyoloji, tasavvufi sosyoloji

Understanding and Purification: The establishment of Bridges Between Sociology and Sufism

*¹Mehmet Tayfun Amman

*¹Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Turkey
mtamman@sakarya.edu.tr

Received date: 2017-03-01 Accepted date: 2017-05-15

Abstract

This study aims to relate two disciplines like Sociology and Sufism that seem different at first sight, and one of them seeks to understand the society and the other aims the spiritual purification. For this, it has been searched an answer to 'how can Sociology extend to Sufism' and 'how Sufism can direct to Sociology' questions. Consequently, it has been suggested that Sociology can connect with Sufism through two ways as 'critical analysis of modern societies' and 'social reality of Sufism' and Sufism can make sociological evaluations by looking at the society from the window opened by the spiritual orientation in its essence.

Keywords: Sociology, sufism, sociology of sufism, sufi sociology

Giriş

Sosyoloji ile tasavvuf, ilk bakışta tamamen ayrışık iki disiplin olarak görünmektedir. İlki dışarıya, yani topluma dair ‘anlama’yı amaçlayan bir çaba; ikincisi içe dönük, manevî ‘arınma’yı hedefleyen bir yöneliş. Diğers sosyal bilimler gibi kadim bilgeliğin –vahiyle bağını kopardığı için- kadir

bilmez bir mirasçısı¹ olan sosyoloji modern, seküler/dünyevî bir bilim; tasavvuf klasik, dinî/İslâmî bir ilim. Sosyoloji ‘kesret’e, tasavvuf ‘vahdet’e odaklanıyor.

Bu tebliğ, insanın iç dünyasına yönelik mahiyetiyle daha çok psikolojiyle bağlantılı görünen tasavvuf

¹ WALLERSTEIN, I., vd., Gulbenkian Komisyonu Raporu: Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yay., İstanbul, 1996, ss.11-12.

ile sosyoloji arasında köprülerin nasıl kurulabileceği üzerine bir deneme niteliğindedir. Bunun için önce sosyolojinin tasavvufa yönelebilecek imkânı üzerinde durulacak, sosyolojinin bunu ‘modern toplumların eleştirel analizi’ üzerinden ve tasavvufun toplumsal gerçekliğini konu edinerek, yani “tasavvuf sosyolojisi” ile yapabileceği ileri sürülecektir. Daha sonra tasavvuf sosyolojiye nasıl yönelebilir sorusu tartışılacaktır.

Tasavvuf özündeki manevî yönelişin açtığı pencereden topluma bakarak sosyolojik değerlendirmeler yapabilir. “Tasavvufi sosyoloji” diyebileceğimiz bu girişim sosyologlar tarafından zaten yapılmakta olan “tasavvuf sosyolojisi”ne kıyasla daha büyük güçlükler içermektedir.

1. Sosyolojiden Tasavvufa

1.1. Genel Sosyolojik Analizin Bir Sonucu Olarak Tasavvuf

Sosyoloji Batı Avrupa’da Endüstri Devriminin yol açtığı toplumsal sorunları gidermeye yönelik entelektüel bir çaba olarak doğmuştur. O dönem düşünürlerinin öncelikli sorusu toplum düzeninin nasıl sağlanabileceğidir. Bu soru zorunlu olarak mevcut durumdan duyulan rahatsızlığı içermektedir. Bu yüzden sosyoloji başından beri ‘eleştirel’ bir bilim olmuştur. Nitekim A. Touraine de sosyolojiyi, ‘kendisi üzerinde’ düşünen, dolayısıyla kendisini eleştirebilen -ve bu sayede dönüştürebilen toplumların bilimi olarak niteleyerek buna işaret etmektedir.

Batı Avrupa endüstrileşmenin yol açtığı buhranı on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren ‘sosyal devlet’i geliştirerek aşmış, işçi sınıfının hayat koşullarının düzeltilmesine paralel olarak ‘tüketim toplumu’ şekillenmeye başlamıştır. Önceleri üst sınıf için olan tüketim malları, zamanla bu malların kitlesel üretimini yapacak teknolojilerin -moda, reklâmcılık ve pazarlama tekniklerinin- devreye girmesiyle orta sınıflara ulaşır duruma gelmiştir. E. Durkheim gibi sosyologlar daha o dönemde toplumun ‘hazcı materyalizm’in ve hızlı endüstrileşmenin getirdiği ahlâksızlığın tehdidi altında olduğunu görmüşler, “kollektif bilinç” adı altında milliyetçiliği de besleyecek çözümler üretmeye çalışmışlardır².

Durkheim’den yaklaşık elli yıl önce K. Marx ve F. Engels de “Burjuvazi ‘insanı ‘tabii üstlerine’ bağlayan çeşitli karmaşık bağları merhametsizce kopardı ve insanla insan arasında çirliçiplak şahsî menfaatten, taş gibi hissiz ‘peşin para hesabı’ndan başka bir bağ bırakmadı. Dinî vecdi, şövalyeliliği

has ruh coşkuluğunu [...] bencil hesabılığın soğuk sularında boğdu. İnsan haysiyetini basit bir mübadele değeri haline getirdi; [...] birçok özgürlüğün yerine bir tek amansız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu... bütün meslekleri kutsal hâlelerinden sıyrıldı [...] aile ilişkilerinin büründüğü duygusallık tülünü yırttı ve bunları basit parasal ilişkiler derekesine indirdi [...] Burjuvazi, üretim âletlerini ve dolayısıyla üretim tarzını ve yine dolayısıyla bütün sosyal ilişkileri durmadan devrimleştirmeden varlığını sürdüremez [...] Bu süreçte] bütün gelenekselleşmiş ve kalıplaşmış sosyal ilişkiler, peşlerinde vaktiyle itibar ve saygı gören birtakım inanışlar ve fikirler topluluğu ile birlikte çözülüp dağılır; bunların yerine geçen yeni sosyal ilişkiler ise, daha durup oturmak imkânını bile bulamadan köhneleşir. Sağlam ve devamlı ne varsa bir duman gibi dağılıp gider, kutsal sayılan her şey kutsallığını kaybeder...”³ diyerek gidişatın vahametini işaret etmişlerdi. Bu manzara Batı’da Dünya savaşlarının yıkımı giderildikten sonra netleşmiştir.

Türkiye’de bu süreç 1950’lerde başlayan sanayileşme, göç ve kentleşme ile başlamıştır. Tek Parti döneminin modernist/sekülerist politikalarının oluşturduğu siyasal ve hukukî zemin üzerinde liberal/kapitalist üretim sistemi yükselmiş ve bu sistemin talepleri doğrultusunda çalışan bilimsel/teknolojik aklın önderliğinde özellikle 1980’li yıllardan itibaren yaygınlaşan kitle iletişim araçları vasıtasıyla “tüketim toplumu” şekillenmeye başlamıştır. Böyle bir toplumda bireylerin ‘sahip olma’ya odaklanmaları, hazcı eğilimlerin baskın hale gelmesi, sırf ‘bu dünya için yaşama’nın kutsanması, kısacası artan “dünyevileşme” sürpriz sayılmamalıdır⁴. Cumhuriyet döneminde maneviyat özleminin öncü düşünürü Necip Fazıl bir şiirinde “Yıkılan sarayımdan hiçbir nakış kalmadı / Dışa mihlandı gözler, içe bakış kalmadı” derken bu duruma işaret etmişti.

1990’ların başlarından itibaren ‘küreselleşme’ olarak adlandırılan son evrede tüketim patlaması evrensel boyuta ulaşmıştır. Dünyadaki bu tüketim çılgınlığı birçok düşünürü endişelendirmekte ve mevcut duruma radikal eleştiriler yöneltmelerine neden olmaktadır. BM’de Genel Sekreter yardımcısı olarak da görev yapmış olan İsveç’li A. Wijkman küreselleşmeyi “yularından kopmuş gidişat” diyerek eleştirmekte, bütün insanlar ortalama bir İsveçli kadar tüketecek olsa üç tane dünyaya daha ihtiyacımız olacağını söylemektedir.

³ MARX, K., ENGELS, F., Komünist Partisi Manifestosu, Çev. C. Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998, ss.47-49.

⁴ AMMAN, M.T., “Türkiye’de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi”, Aile ve Eğitim, Ed. M.F. Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, ss.41-70.

² TURNER, B.S., Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm, Çev. İ. Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul, 2002, s.203.

Z. Brzezinski de, Amerikan kültüründe baştan çıkarıcı bolluğun getirdiği zaafların altını çizmiştir⁵. Gulag Takımadaları'nın yazarı ünlü Rus romancı Solzhenitsyn, "İsteklerimizin sınırsız büyümesine izin verdik, şimdi de onları nereye yönelteceğimiz konusunda kararsızız. Ticari şirketler yardımıyla yeni ve daha yeni istekler oluşturulmakta, bunların bazıları da son derece yapay şeyler olmaktadır; biz de kitle halinde onların peşinden koşmakta, fakat hiçbir tatmin bulamamaktayız. Asla da bulamayacağız... Hayır, tüm umutların bilime, teknolojiye, ekonomik büyümeye bağlanması mümkün değildir. Teknolojik uygarlığın zaferi aynı zamanda içimize bir manevi güvencesizlik tohumu da ekmiştir. Onun armağanları bizi hem zenginleştirmekte hem de kendimize köle etmektedir. Her şey çıkarlarla ilgilidir – çıkarlarımızı ihmal edemeyiz- her şey maddesel varlıklar uğrunadır; ama içimizden bir ses de bize, saf, yüce, kırılğan bir şeyi kaybettiğimizi fısıldamaktadır. Amacı göremez olmuş durumdayız"⁶ diyerek herkesi uarmakta; "isteklerimizi sınırlama günü gelmiştir ve durum acildir... eğer arzu ve taleplerimizi kesin olarak sınırlamayı öğrenmezsek, çıkarlarımızın manevi ölçütlere boyun eğmesini sağlayamazsak, biz insanlar, yine insan doğasının en kötü yönlerinin sivri dişleri arasında yok olup gideceğiz"⁷ demektedir.

Solzhenitsyn burada açık bir biçimde tüketim toplumunun insanı köleleştiren tuzaklarına düşmemek için "öz-sınırlama"nın lüzumunu vurgulamakta; maddiyatı biraz geri plana atıp maneviyata yönelmenin önemine işaret etmektedir. Nitekim modern dünyada aşırı maddeci tüketim kültürünün neden olduğu manevi boşluğun yol açtığı ruhî arayışlar, Budizm gibi Uzakdoğu dinlerine ve mistik felsefelerle duyulan ilginin yükselişi bununla bağlantılıdır.

Aynı şekilde ülkemizde de artan maddiyatçılığın maneviyat arayışını tetiklediği dikkat çekmektedir. Her arayış bir ihtiyacın, bir özlemin ifadesidir. Yirmi birinci yüzyılda dünyamızın büyük bir buhranın içinde olduğu ve araçsal aklın endüstriyel üretimiyle bu buhranın aşılamayacağı açık biçimde görülmektedir. Bilimin Tanrı'yı kovamadığı, gerçek

İlâh'tan uzaklaşıldığında sahte mabutların sahneye çıktığı ve insanlığı felâketlere sürükledikleri bir gerçek. 'Uzman'ların yönettiği bu dünyada - elektriğin aydınlatamadığı bir dünyaya, ruhun dünyasına ışık tuttıkları için- 'aziz'lere de ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim başta Amerika olmak üzere dünyanın birçok yerinde ve ülkemizde tasavvufun sembol isimlerinden Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye giderek artan ilgi bu yönelişin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Bir örnek olmak üzere ifade ettiğimiz bu yaklaşımdan anlaşılacağı üzere sosyoloji, mevcut durumun eleştirisi üzerinden genelde ruhî ve mistik yönelimlere, özelde tasavvufa kapı aralayabilmektedir.

1.2. Sosyolojik Araştırmanın Konusu Olarak Tasavvuf ya da Tasavvuf Sosyolojisi

"Toplumun olabildiğince bilimsel olmaya çalışan bilgisi" olarak tanımlayabileceğimiz sosyoloji, 'toplumsal gerçekliği' incelemeyi konu edinen bir bilimdir. Spordan müziğe, cinsellikten aşka, aileden devlete, sapmadan suça kadar akla gelebilecek toplumda olan her şey sosyolojinin nesnesidir. Bu çerçevede toplumda var olan diğer olgusal durumlar gibi tasavvuf da sosyolojinin konusudur.

İnsanlar niçin mistik arayışlara girerler? Mistik yönelim insanın diğer insanlar ve dış dünya ile ilişkilerini nasıl etkiler? Mistisizmin İslâmiyet çerçevesinde ve Müslüman toplumlarda şekillenen özel bir biçimi olan tasavvuf hangi sosyal tarihsel koşullarda ortaya çıkmış ve nasıl yapılanmıştır? İslâm medeniyet dairesi içinde yer alan kültürlerde tasavvufa duyulan ilgide ne gibi farklılıklar vardır? Orta Asya'dan günümüze kadar gelen süreçte Türklerin değişmeyen ortak özelliklerinden birisi olan "tasavvuf merakı"nın⁸ sebepleri nelerdir? Tasavvufun kurumsallaşmış biçimi olan tarikatların ortak özellikleri nelerdir? Tarikatlar arasındaki farklılıklar hangi toplumsal sonuçlar oluşturmaktadır? Tarikatlar değişen sosyal durumlara nasıl uyum sağlamaktadırlar? Modern toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar tarikat yapılarını nasıl etkilemektedir? Tarikatların birbiriyle münasebetleri hangi durumlarda nasıl farklılaşmaktadır? Türkiye'de tekke ve zaviyeler kapatıldıktan sonra tarikatlar ne gibi dönüşümler yaşamıştır? Göç ve kentleşme süreçleri tasavvufi yönelimi ve tarikatları nasıl etkilemektedir? Günümüz Türkiye'sinde seküler çevrelerde tarikatlara yönelik antipatik tavırlar nasıl açıklanmalıdır? İslâmcı kimi çevrelerde gözlemlenen tasavvuf düşmanlığının sebepleri nelerdir? Tarikatların siyasetle/devletle ilişkilerinde

⁵ DEMİRER, T., HAZNEDAROĞLU, B., ÖZBUDUN, S., "Amerika: "Rüya" mı, Karabasan mı?", Amerika: Rüya mı, Kabus Mu?, Der. G. Özgür, M.E. Sakınç, Ütopya Yay., Ankara, 2001, s.18.

⁶ SOLZHENITSYN, A., "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri", Yüzyılın Sonu, Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor, Ed. N. Gardels, Çev. B. Çorakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s.18.

⁷ Agm, ss.22-23.

⁸ ROUX, J.-P., Türklerin Tarihi, Çev. A. Kazancıgil, L. Arslan-Özen, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007, s.27.

problemleri konular nelerdir? Heterodoks tarikatlar hangi koşullarda nasıl ortaya çıkmaktadır? Tarikatlar sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilebilir mi? Tarikatlar toplumsal düzene nasıl katkı sağlamakta ve ne gibi sorunlara sebep olabilmektedirler? Örnek olmak üzere sıraladığımız bu ve benzeri yüzlerce soru sosyolojinin ilgi alanına girmektedir.

Görüldüğü üzere çalışıldığı takdirde “din sosyolojisi”nin içinde “tasavvuf sosyolojisi” adıyla devasa boyutlarda bir alt alan karşımıza çıkabilmektedir. Halen bu konularda yeterli olmamakla birlikte yapılmış birçok araştırma mevcuttur. Türkiye’de mevcut tasavvuf sosyolojisi literatürü genel olarak incelendiğinde -tespit edebildiğimiz kadarıyla- özellikle “katılımcı gözlem” metoduyla yapılmış araştırmaların çok yetersiz olduğu söylenebilir⁹. Sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji gibi mikro sosyolojik yaklaşımlarla yapılmış tasavvuf sosyolojisi araştırmaları ise galiba hiç yoktur. Ayrıca bildiğimiz kadarıyla hiçbir tarikat, Fransız sosyolog Alain Touraine tarafından toplumsal hareketleri araştırmak üzere geliştirilen “sosyolojik müdahale” metoduyla incelenmiş değildir¹⁰. Diğer dinî gruplar hakkında eleştirel yaklaşım yaparken öz eleştiri yapamadıklarını gözlemlediğimiz tarikat yapılarını ‘kendisi üzerinde düşünme’ye davet edici niteliğiyle bu metodun önemsenmesi gerektiğini özellikle belirtmeliyiz¹¹. Kısaca Türkiye’de tasavvuf sosyolojisinin, henüz üzerinde çok az çalışılmış, araştırmacıları bekleyen bakir bir alan olduğu söylenebilir.

2. Tasavvuftan Sosyolojiye Yöneliş ya da Tasavvufi Sosyoloji

Bilindiği üzere, İslâmiyet’in ilk asrında hızla gelişen fetihler ve elde edilen zenginliğin yol açtığı dünyevileşme karşısında Hazret-i Peygamber dönemindeki züht ve takvayı yaşa(t)mayı gaye edinen zahitlerin münferit çabalarıyla başlayan,

⁹ Katılımcı gözlemle yapılmış başarılı bir tasavvuf sosyolojisi örneği olarak bkz.: ATAY, T., Batı’da Bir Nakşî Cemaati: Şeyh Nâzım Örneği, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

¹⁰ N. Göle tarafından üniversitelerde okuyan başörtülü kadınlar üzerinde “aktif katılımcı gözlem” adıyla bu metodun kısmen değiştirilmiş biçimiyle yapılan araştırma konumuz dışındadır (GÖLE, N., Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis Yay., İstanbul, 1991).

¹¹ Sosyolojik müdahale metodunu Touraine müstakil bir eserde kapsamlı olarak anlatmıştır: TOURAINE, A. La Voix et Le Regard, Ed. Seuil, Paris, 1978). Bu konuda özet bir tanım için bkz.: ARSLANTÜRK, Z., AMMAN, M.T., Sosyoloji, Çamlıca Yay., İstanbul, 2012, ss.510-511.

daha sonra tarikatlar biçiminde kurumsallaşarak günümüze kadar gelen tasavvuf etrafında bin iki yüz yıllık süreçte birikmiş devasa bir literatür mevcuttur. İçinde ariflerin hayatlarını ve menkıbelerini aktaran, büyük mutasavvıfların öğretilerini anlatan veya tarikatların usul ve âdabını öğreten binlerce eserin yer aldığı bu büyük kütüphaneye özü itibarıyla bakıldığında tasavvufun İslâm maneviyatını korumaya ve yaşatmaya yönelik bir çaba olduğu görülmektedir. İslâmiyet’in öncelikle kelime-i tevhidin kalben tasdik ile başlayan derunî bir yöneliş, sonra Kur’an ve Sünnet’te bildirilen iman, ahlâk ve amel esaslarına tâbi olmakla tamamlanan bir din olduğu açıktır. Başka bir ifadeyle İslâm dini sahih iman, güzel ahlâk ve sâlih amel üçlüsüyle tanımlanabilir. Bu çerçevede -aslî formuyla- tasavvufun da imanı derinleştirmeye, ahlâkı güzelleştirmeye, niyetleri yüceltmeye ve bunların neticesinde sâlih amelleri kolayca yapabilmeyi hedefleyen manevî bir yolculuk olduğu görülmektedir. Burada iman, ahlâk ve niyetin asıl ve ‘kalbe’ ait hususiyetler, doğru ya da yanlış amellerin bunlara bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar olduğunun da altını çizmeliyiz.

Bizim şahsen bütün okuma ve incelemelerimizden çıkardığımız sonuç, İslâmiyet’in ‘kalbe’ dair bir hal olduğudur. Allah katında en makbul olan ameller de kalbin amelleri olan iman, ahlâk ve niyettir. Kalbin amellerinin özelliği de ‘sürekli olmaları’dır. Örneğin bir kişinin “şimdi bir saat imansız olayım, sonra tekrar imana döneyim” demesi düşünülemez ya da ahlâkî bir nitelik olarak cömert olan bir kişi ‘şimdi yarım saat cimri olayım, sonra tekrar cömert olurum’ diyemez. Dahası, kalbin işleri olan iman ve ahlâkın birbirinden ayrılamayacağı, aynı kalbin Halik’a bakan yönünde imanın, mahlûka bakan yönünde ahlâkın olduğu da söylenebilir.

Kalbin bir diğer ameli olan ‘niyet’ de -modern Batı’nın, hayatı dünyevî ve dinî kompartımanlara bölen tasavvurunun aksine- İslâm’ın din ile dünyayı birleştiren, hayatı bir bütün olarak kucaklayan mahiyetiyle alâkalıdır. Örneğin uyku gibi sırf dünyevî olan bir fizyolojik faaliyet, niyet yüceltilerek dinleşmekte -Hadis’te bildirildiği üzere “âlimin uykusu bile ibadettir”- ya da doğrudan dinî bir amel olan namaz -riya denilen bozuk niyetle- dinî görünümlü dünyevî bir işe dönüşebilmektedir.

Kısaca tasavvufu, ‘kalp üzerinde çalışmak’ olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu “irfan” yolculuğu ile insan maddeden manâya, kesretten vahdete, fanî olandan bakî olana yönelmekte, kâmil insan, salih mü’min olabilmektedir.

Literatürdeki kavramsal tartışmalara girmeyerek bu yolculuğa çıkan kişilere “sûfî”, bu yolculukta ilerleyerek öğretilerini yapabilecek düzeye gelmiş olanlara “mutasavvıf” diyelim. İslâm medeniyetinde bu manevî yolculuğa çıkmış sayısız

suffnin ve binlerce seçkin mutasavvıfın olduğunu ilgili literatürden ve tarih kitaplarından öğreniyoruz. Bunlar arasında “Hucceü'l-İslâm” namıyla anılan Ebu Hamid Gazâlî, akli kullanmada ve ilimde mümtaz bir yere gelip eserleriyle bunu ispatladıktan sonra tasavvufa yönelmiş bir kişi olarak özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre akılla elde edilen ve sonu olan ‘kesbî bilgi’den farklı olarak, tasavvuf yolculuğunun ileri safhasında gözdeki perde kalkmakta ve kesbî bilgiye kıyasla sonsuz denilebilecek ‘vehbî bilgi’ye ulaşılmaktadır.

Burada konumuz açısından önemli ilk soru böyle bir manevî yükselişi başarmış bir kişi, yani mutasavvıf, vahdetten kesrete dönerek toplumsal gerçekliğe bakar mı? Bu soruya Muhyiddin-i Arabî ve Celâleddin-i Rumî gibi mutasavvıfların ‘irşat’ amacıyla kaleme aldıkları eserlerden yola çıkarak evet cevabını verebiliriz. İkinci ve daha kritik soru yaşadığımız dünyanın koşulları altında böyle kişilerin yetişmesi ne ölçüde mümkündür? Üçüncü ve en zor soru bu kişiler kendilerine açılan pencereden topluma bakma işini sosyolojca yapabilirler mi? Başka bir ifadeyle, sosyolojiye nüfuz ederek sosyolojik perspektifle bakabilirler, ulaştıkları bilgiyi sosyoloji topluluğunu ikna edebilecek düzeyde olgusal verilerle destekleyerek sunabilirler ve sosyolojinin seküler diliyle ifade edebilirler mi? Bu sorulara ‘olabilir’ cevabının verilmesi, “tasavvuf sosyolojisi”nin ötesinde “tasavvufi sosyoloji”ye kapı aralayacaktır.

Sonuç Yerine

Günümüz dünyasının toplumsal koşullarında “tasavvufi sosyoloji” ne ölçüde mümkündür, ayrı bir soru. Ancak bunu yapabilecek ‘sosyolog mutasavvıf’lara, maneviyata gözlerini kapamış, maddiyata odaklanmış bir dünyanın şiddetle ihtiyaç duyduğu kesin. Kanaatimiz odur ki, ‘sosyolog mutasavvıf’lar olmasa bile ‘mutasavvıf sosyologlar’ın, yani toplumu anlamaya yönelik tefekkür gayretine, nefsini arındırmayı hedefleyen manevî yönelişi ekleyebilen sosyologların bakış açıları da sosyolojiye önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

AMMAN, M.T., “Türkiye’de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi”, Aile ve Eğitim, Ed. M.F. Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

ARSLANTÜRK, Z., AMMAN, M.T., Sosyoloji, Çamlıca Yay., İstanbul, 2012.

ATAY, T., Batı’da Bir Nakşî Cemaati: Şeyh Nâzım Örneği, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

DEMİRER, T., HAZNEDAROĞLU, B., ÖZBUDUN, S., “Amerika: “Rüya” mı, Karabasan mı?”, Amerika: Rüya mı, Kabus Mu?, Der. G. Özgür, M.E. Sakınç, Ütopya Yay., Ankara, 2001.

GÖLE, N., Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis Yay., İstanbul, 1991.

MARX, K., ENGELS, F., Komünist Partisi Manifestosu, Çev. C. Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1998.

ROUX, J.-P., Türklerin Tarihi, Çev. A. Kazancıgil, L. Arslan-Özen, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007.

SOLZHENITSYN, A., “Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri”, Yüzyılın Sonu, Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor, Ed. N. Gardels, Çev. B. Çorakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003.

TOURAINÉ, A. La Voix et Le Regard, Ed. Seuil, Paris, 1978.

TURNER, B.S., Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm, Çev. İ. Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul, 2002.

WALLERSTEIN, I., vd., Gulbenkian Komisyonu Raporu: Sosyal Bilimleri Açın, Metis Yay., İstanbul, 1996.